

gen, zelfs als zij niet in het veld behoeven te kamperen, doch doornat heen en weer sjouwen van en naar de kwartieren. Afleiding geeft zo nu en dan een bal bij Görtner, troost bieden de vele „Bräute”, hoop op uitkomst levert de loterij bij Schönewolf, welke echter ook de kwade kans biedt van een bijbetaling van 13 Groschen en 6 Pfennige (80 cent). Een zware aderlating als de eerste klarinettist van de kapel 4 Th. ($\pm$ f 7,20) per maand verdient met nog een 2 Th. vleesgeld en andere emolumenten, waartegenover bij het ontslag nog de residuwaarde van het militaire schoeisel moet worden vergoed. Inderdaad, het leven is hard. Een goede schoolmeester verdient 250 Th. per jaar (f 450,—), waar privé-lessen ad 5 Groschen (f 0,30) nog een 60 Th. aan toevoegen, doch waarvan ook 180 Th. kostgeld af moet; een flinke winkelbediende krijgt 150 Th. met kost en inwoning. Maar voor 200 Th. per jaar kan men als jong gezelschap dan ook wel leven; 400 Th. biedt een burgerlijk bestaan. Een huishouden van 14 personen brengt men voor 800 Th. netjes door de wereld. Doch er moet dan ook niets bijzonders gebeuren; een brief naar Holland kost 80 cent tot een gulden en het is dan ook zaak het zo te draaien, dat de ontvanger betaalt. Het geldstelsel is hopeloos ingewikkeld met zijn goudkoers, conventionskoers en courantgeld. Het treft, als een onnozele leverancier uit het Saksisch-Boheemse grensgebergte van het goudprobleem geen kaas heeft gegeten en zich naar de papierkoers laat betalen. En dan komt daar op 6 maart 1844 zo'n metoor aan de muziekhemel als Liszt in Hannover een concert geven tegen 2 Th. de plaats! Neen, in de kleine burgerij wordt elke Groschen tweemaal omgedraaid en over de Thalers, welke men elkaar in de familiekring voorschiet, wordt deugdelijk rente berekend. De enige echte nachtmerrie is de gedachte aan schulden, zonder welke men rustig kan sterven.

De huizen zijn in Duitsland nog meest van hout, waardoor in Hamburg van 5 tot 7 mei 1842 meer dan een derde van de stad, 1200 erven met 25.000 bewoners, verbrandt¹⁾). En dan spreken in 1849 de kranten van een ontzettende ramp in Rotterdam, als er hele 20 huizen en huisjes op de Leuvehaven aan de vlammen ten offer vallen!

In dit kruimel-milieu leefde van 18 oktober 1770 tot 22 oktober

1) Vg. H. Schleider, *Geschichte des grossen Brandes in Hamburg*, Hamburg, 1843.